

RYSZARD MARCINIAK

ZBIÓR RZYMSKI I PARYSKI W BIBLIOTECE KÓRNICKEJ

Biblioteka Kórnicka wzbogaciła się w latach 1972 - 1976 o książki wyselekcjonowane w zagranicznych stacjach naukowych PAN w Rzymie i Paryżu¹. Obie te stacje posiadające wiele tysięcy dzieł z różnych dyscyplin naukowych przeprowadziły reorganizację swych bibliotek, najpierw w celu odpowiedniego sprofilowania zbiorów, by te odpowiadały prowadzonym aktualnie kierunkom badań w stacjach, a także, by pozyskać miejsce na nowe książki².

Przesyłki kilkunastu tysięcy druków zwartych i czasopism, a także kilkudziesięciu tysięcy fotografii zabytków sztuki postawiły przed stosunkowo nielicznym zespołem pracowników Biblioteki Kórnickiej poważne problemy organizacyjne i katalogowe. Z drugiej strony, tak wielki dopływ dzieł naukowych, głównie w języku francuskim, pociągnął za sobą dodatkowe konsekwencje w polityce gromadzenia zbiorów.

W przesyłkach włoskich odzwierciedlają się ciekawe losy zbiorów Stacji Naukowej PAN w Rzymie. Początki tej instytucji wiążą się z nazwiskiem Józefa Michałowskiego, prawnika i historyka, urodzonego w Dobrzechowie w Rzeszowskiem, z ojca Romana Stefana właściciela ziemskiego i Marii z Koźmianów. Powiększył on zbiory rodzinne Michałowskich i Koźmianów, tak że kiedy osiadł na stałe w Rzymie w roku 1916, zbiór jego książek liczył już około 4 tys. dzieł, głównie z zakresu historii Polski³. Wybitny erudyta i zamiłowany szperacz zgromadził w nim wiele broszur i druków ulotnych związanych z kwestiami społecznymi ówczesnej Galicji, jak programy polityczne poszczególnych stronnictw i partii, oficjalne wydawnictwa instytucji państwowych, listy otwarte działaczy społecznych i politycznych itp. Materiały te przekazane przez Józefa Michałowskiego Polskiej Akademii Umie-

¹ O wyznaczeniu przez władze Polskiej Akademii Nauk Biblioteki Kórnickiej do gromadzenia dzieł wyselekcjonowanych w zagranicznych stacjach naukowych PAN pisze L. Łoś: *Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. Zarys kształtowania sieci i stan aktualny*. Wrocław 1973 s. 96 - 97.

² Łoś, op. cit. s. 94 - 95; B. Biliński: *Biblioteca e Centro di Studi a Roma dell'Accademia Polacca delle Scienze nel 50° anniversario della Fondazione 1927 - 1977*. Wrocław 1977 s. 203 - 204.

³ Z rodzowego księgozbioru Michałowskich pochodzą książki znaczone ekslibrisem herbowym z napisem: „Ladislaus et Josephus comites Michałowski. Dobrzechów”.

jętności 17 czerwca 1921 r. stanowiły zaczątek biblioteki rodzącej się polskiej stacji naukowej w Rzymie, której oficjalne otwarcie nastąpiło w 1927 r. Sam Michałowski pełnił w niej funkcje bibliotekarza i faktycznego dyrektora do czasu II wojny światowej. W 1941 r. oddał formalnie zbiory biblioteczne pod opiekę Watykanu ratując je przed zniszczeniem przez Niemców. Fundator biblioteki zmarł w Rzymie 13 października 1956 r. nie doczekawszy się nadania trwałych podstaw organizacyjnych jego dziełu, co nastąpiło dopiero rok później, w momencie przejścia Stacji przez Polską Akademię Nauk⁴.

Wśród materiałów przekazanych do Kórnika ze stacji Naukowej PAN w Rzymie na uwagę zasługuje przede wszystkim fototeka zawierająca około 45 tys. fotografii dzieł sztuki europejskiej, w doskonałych ujęciach i technicznie bez zarzutu. Wielkie, dobrze zachowane fotografie, umieszczone w specjalnych pudłach, będą stanowiły po opracowaniu indeksów pierwszorzędny warsztat pracy naukowej nad sztuką europejską, głównie kręgów romańskich i Europy środkowej⁵. Fototeka została zgromadzona przez hr. Karola Lanckorońskiego w pałacu w Rozdole i została przezeń przekazana Stacji w Rzymie w r. 1930⁶.

Naukowym uzupełnieniem tego daru były między innymi kolekcje książek z zakresu historii sztuki krajów austriackich przekazane do Stacji przez rodzinę Karola Lanckorońskiego a także przez Stanisława Henryka Badeniego. Ta ostatnia zawierała między innymi spadek po znakomitym historyku sztuki Maksie Dvořaku⁷. Z dzieł o tym samym zakresie naukowym wpłynęły do Biblioteki Kórnickiej poprzez Stację PAN w Rzymie książki malarza Henryka Siemiradzkiego. Zostały one przekazane Stacji przez spadkobierców Marię i Leona Siemiradzkich w roku 1938, o czym świadczą ich własnoręczne dedykacje na dziełach pochodzących z biblioteki ich ojca.

⁴ N. Canova: *Michałowski Józef Jakub Feliks (1870-1956)*. [w:] PSB XX s. 654-655; Biliński, *op. cit.* s. 65-70; Łoś, *op. cit.* s. 95.

⁵ Wiele fotografii posiada numer katalogowy firm fotograficznych, które specjalizowały się w wykonywaniu zdjęć zabytków i innych dzieł sztuki. Najczęściej powtarzają się takie nazwiska jak Alinari, Anderson i Brogi, rzadziej Moscioni, Paganori oraz Hanfstaengl. Wraz z fotografiami dotarł do Kórnik fragment inwentarza fotografii z 3683 wpisami i fragmenty katalogu topograficznego dzieł przedstawianych na fotografiach.

⁶ R. Taborski: *Karol Lanckoroński — wiedeński mecenas i kolekcjoner sztuki*. „Przegląd Humanistyczny”. R. 13: 1969 s. 159, 161; Biliński, *op. cit.* s. 78 podaje liczbę przekazanych wówczas fotografii na około 60 tys. sztuk. Łoś, *op. cit.* s. 95 podaje liczebność fototeki rzymskiej przed przekazaniem jej do Kórnik na 44 015 sztuk.

⁷ Trudno w tej chwili określić, ile dzieł z biblioteki Dvořaka przeszło do zbiorów kórnickich. Odpowiedzi na to pytanie udzieli dopiero pełne proveniencyjne opracowanie zbioru zwanego w Kórniku zbiorem rzymskim. Biliński, *op. cit.* s. 78 podaje, że Badeni ofiarował wówczas Stacji około 2 tys. książek.

Odmienią treść mają książki pochodzące z legatu 3500 woluminów przekazanych Stacji w Rzymie w r. 1935 przez Bronisława Gubrynowicza, profesora Uniwersytetów Lwowskiego i Warszawskiego⁸. Dotyczą one głównie historii literatury polskiej, której Gubrynowicz był znakomitym znawcą. Wśród nich trafiają się często pozycje ofiarowane Gubrynowiczowi przez jego znajomych i uczniów. Obok prac z dedykacjami znakomitych historyków literatury okresu międzywojennego znajdują się cienkie i często niepozorne broszurki czy notatki, jedyne płody pióra całej plejady znajomych profesora, głównie z terenów dawnej Galicji, drukowane w prowincjonalnych ośrodkach kultury, w efemerycznych periodykach. Książki Gubrynowicza łatwo rozpoznać po dużym ekslibrysie umieszczonym na wewnętrznej stronie okładki, przedstawiającym ofiarodawcę i noszącym napis: „Z daru Bronisława Ludwika Gubrynowicza”⁹.

Spośród dzieł, które kiedyś wchodziły w skład wielkich bibliotek, a teraz trafiły do Kórniku przechodząc przez Stację PAN w Rzymie, na osobną wzmiankę zasługują książki ze zbiorów Muzeum Polskiego w Rapperswilu¹⁰. Z późniejszych wymienić trzeba książki z pieczętkami: „Agence Polonaise de Presse. Roma. Via Emilia 81” oraz nieliczne stosunkowo tomy tekstów rękopiśmiennych, maszynowych i drukowanych, o pochodzeniu których dowiadujemy się z pieczętki: „Poselstwo Polskie w Rzymie”. Materiały te dotyczą w dużej mierze spraw mniejszości narodowościowych w Polsce okresu międzywojennego¹¹.

Zbiory rzymskie dotarły do Kórniku w trzech partiach. Dwie pierwszą, zaopatrzone w spisy, liczyły w sumie 4663 pozycje. Przesyłka pierwszą trafiła do Biblioteki Kórnickiej w roku 1972 i tego też roku wpisaną została do ksiąg akcesyjnych z symbolem daru, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami władz Akademii. Druga dotarła do Kórniku w roku 1974. Wreszcie w kwietniu 1976 roku nadszedł trzeci transport

⁸ *Op. cit.* s. 88 - 89.

⁹ Niektóre z tych książek zamiast ekslibrisu znaczone są pieczętką: „Z daru Bronisława Ludwika Gubrynowicza”, na innych widnieje herb rodziny Gubrynowiczów z napisem: „Z Biblioteki Zagórskiej baronów Gubrynowiczów”.

¹⁰ Stosunkowo nieliczne, znaczone pieczętką owalną: „Comte Ladislas Plater” i drugą z herbami Korony i Litwy z napisem w otoku: „Biblioteka Muz. Nar. Pols. w Rapperswyłu”. Znajdują się również opieczętowane francuskim wariantem tej pieczętki.

¹¹ Śladem pobytu książek w Stacji Naukowej PAN w Rzymie jest głównie prostokątna naklejka o wymiarach 4×4,7 cm, z sygnaturą i numerem inwentarowym. Wokół naklejki napis: „Polska Akademia Umiejętności. Stacja Naukowa w Rzymie”. Niektóre książki zamiast naklejki opieczętowano: „P.A.U. Rzym”. Większość książek przekazanych do Kórniku oznaczono pieczętką: „Wyłączone ze zbiorów Biblioteki PAN w Rzymie”.

(tym razem bez spisów szczegółowych) zawierający 112 pudeł książek i 3 dalsze pudła z *Bibliografią polską* Estreicherów i niewielką partią starych druków. W dwu pudłach mieściło się 590 fotografii należących do fototeki Karola Lanckorońskiego. Łącznie w transporcie tym miało znajdować się 10110 woluminów książek i broszur oraz 10 pudełek z kartami indeksowymi do fototeki¹².

Innym źródłem wartościowej książki naukowej stała się dla Biblioteki Kórnickiej selekcja księgozbioru Stacji Naukowej PAN w Paryżu. Nie ma ona tak długich tradycji jak jej rzymska siostrzyca, gdyż powołana została do życia uchwałą zgromadzenia ogólnego Polskiej Akademii Umiejętności 18 czerwca 1946 r.¹³. Działalność jej miała polegać nie tylko na badaniach naukowych, ale również — jak pisał w r. 1947 ówczesny sekretarz generalny Akademii Tadeusz Kowalski — na zapatrywaniu polskich środowisk naukowych w dzieła ukazujące się we Francji¹⁴. Świadomie czy nieświadomie Stacja Naukowa w Paryżu wypełnia wolę inicjatorów-założycieli. Przynajmniej od roku 1964 docierały z niej do kraju przesyłki książki francuskiej wzbogacając naukowe biblioteki polskie. Cenny romanistyczny księgozbiór (zebrany częściowo przez Stanisława Wędkiewicza, dyrektora Stacji) dostał się wówczas do Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu¹⁵. Bodajże największa dotychczas partia książek skierowana została w r. 1971 do Biblioteki Kórnickiej. Dotarła jednakże do... Biblioteki Narodowej, skąd przejęła ją Biblioteka Kórnicka dopiero w czerwcu 1976 r.

Zbiór książek wyselekcjonowanych w Stacji Naukowej PAN w Paryżu, który trafił do Kórnicka, liczył 3024 dzieła o równie wysokiej wartości naukowej jak przesyłki rzymskie. Znajdowały się tu głównie dzieła naukowe dotyczące historii Francji i Polski. Wśród nich szereg druków wydawanych przez polskie środowiska emigracyjne powstałe we Francji po powstaniu listopadowym i styczniowym; wiele broszur pisarzy francuskich stających w obronie narodu polskiego w czasach zaborów; kompendia z zakresu historii i historii sztuki, biografie wybitnych pisarzy, polityków i uczonych XIX w. Wśród książek paryskich spotykamy liczne dzieła literatury pięknej autorów francuskich. Wy-

¹² Z przesyłek rzymskich wpisano do ksiąg i kartotek akcesyjnych 10 700 woluminów dzieł brakujących w Bibliotece Kórnickiej.

¹³ O dawniejszych powiązaniach nauki w kraju z Biblioteką Polską w Paryżu, która od 1893 r. znajdowała się w gestii Akademii Umiejętności, później Polskiej Akademii Umiejętności zob. m. in. I. Gałęzowska: *Bibliothèque Polonaise de Paris 1839 - 1939*. Paris 1946; T. Kowalski: *Organes parisiens de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres*. „Bulletin. Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Centre Polonais de Recherches Scientifiques de Paris.” Nr 1: 1948 s. 21.

¹⁴ Kowalski, *op. cit.* s. 22 - 23.

¹⁵ Łoś, *op. cit.* s. 96.

mieńmy tylko niektóre nazwiska: H. Balzak, Ch. Baudelaire, G. Bernanos, P. Beaumarchais, J. Bossuet, F. Chateaubriand, P. Corneille, A. Daudet, G. Flaubert, A. France, A. Gide, G. Maupassant, F. Mauriac, A. Maurois, P. Mérimé, J. B. Moliere, Ch. Montalambert, H. Montherland, A. Musset, Ch. Sainte-Beuve, G. Sand, J. P. Sartre. Z myślicieli i uczonych francuskich reprezentowani są m. in.: H. Bergson, M. Bloch, F. Braudel, J. Calmette, P. Chasles, R. Dumesnil, E. Gilson, J. Godechot, H. Grappin, H. Lefebvre, R. Lalou, J. Maritain, P. Proudhon, V. L. Saulnier.

Ozdobą zbioru są jednak polonica, unikaty w skali polskiego zasobu bibliotecznego, głównie druki wielkiej emigracji, w liczbie kilkudziesięciu druków¹⁶.

Czy książki przejęte przez Bibliotekę Kórnicką z zagranicznych stacji naukowych PAN oddziaływały na charakter zbiorów kórnickich? Pierwotnie wydawało się, że nabytki rozsadały zwarty, tradycyjnie nastawiony na gromadzenie poloników, zbiór kórnicki. Jednakże bliższe przyjrzenie się dawnej, historycznej kolekcji druków zamku kórnickiego wykazało istnienie dość dalekich odstępstw od tradycyjnie powtarzanej zasady, właśnie na rzecz piśmiennictwa francuskiego¹⁷. Sam fundator Biblioteki Tytus Działyński, jak i jego rodzice wiele lat przebywali w kręgu kultury francuskiej¹⁸. Już dziad fundatora Augustyn Działyński i jego żona Anna z Radomickich posiadali sporo książek w języku francuskim¹⁹. Podobnie i kolejni właściciele Biblioteki: Jan Działyński i Władysław Zamoyski przebywając wiele lat na emigracji we Francji zgromadzili obszerne biblioteki złożone z dzieł literatury pięknej, publicystyki oraz nauki francuskiej. Niemało książek francuskich weszło do Biblioteki Kórnickiej z dawnej Szkoły Domowej Pracy

¹⁶ Na wielu książkach zbioru paryskiego widnieje obok sygnatury pieczęta „P.A.U. Stacja Naukowa. Paris”.

¹⁷ Wiele rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej, w tym najstarszy, z IX wieku, ma proveniencję francuską. Z późniejszych czasów znajdują się w zamku kórnickim liczne pamiątki napoleońskie, w tym cenne autografy cesarza (Zob. J. Zathę: *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*. Wrocław 1963 passim; *Souvenirs napoleoniens dans les collections du chateau de Kórnik*. „Bulletin. Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Centre Polonais de Recherches Scientifiques de Paris”. Nr 9: 1951 s. 25 - 28.

¹⁸ Tytus Działyński podczas swojego pobytu we Francji na przełomie 1821 i 1822 roku starał się nawet zakupić zbiory Augusta Renouarda, uczonego, bibliografa i kolekcjonera francuskiego, zasłużonego uratowaniem szeregu księgozbiorów arystokratycznych i kościelnych podczas rewolucji francuskiej. Niestety, transakcja nie doszła do skutku i Działyński z podróży przywiózł jedynie autografy Napoleona (zob. R. Marciniak: *Biblioteka Kórnicka Tytusa Działyńskiego w roku 1826*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 12: 1976 s. 9).

¹⁹ R. Marciniak: *Księgozbiór Augustyna Działyńskiego (1715 - 1759) wojewody kaliskiego*. Tamże s. 203. O książkach Ksawerego Działyńskiego zob. Marciniak: *Biblioteka*... s. 15.

Kobiet założonej przez Jadwigę z Działyńskich Zamoyską w Zakopanem-Kuźnicach²⁰.

Dziś, po przejściu ksiązek ze stacji naukowych PAN w Rzymie i w Paryżu, Biblioteka Kórnicka stała się największym księgozbiorem piśmiennictwa francuskiego w środowisku poznańskim. Wśród bibliotek poznańskich zarysował się obecnie następujący podział specjalizacyjny w zakresie gromadzenia humanistycznego piśmiennictwa obcego: Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza — piśmiennictwo niemieckie i skandynawskie; Biblioteka Instytutu Zachodniego — książka naukowa niemiecka z socjologii, nauk politycznych i historii (chronologicznie obejmująca zagadnienia od 1871 roku); Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk — druki słowiańskie, głównie serbo-łużyckie; Kórnik — dzieła naukowe i literatura w języku francuskim. Oczywiście uzupełnianie na bieżąco zbiorów kórnickich nową książką francuską przerasta możliwości Biblioteki Kórnickiej, niemniej jednak u podstaw jej polityki gromadzenia winny leżeć: aktywna penetracja polskiego rynku księgarskiego w poszukiwaniu dzieł francuskich i nawiązywanie kontaktów ze środowiskami francuskimi w celu rozszerzenia wymiany wydawnictw.

Niezależnie zresztą od ewentualnej przyszłej specjalizacji gromadzenia, która przypadnie Bibliotece Kórnickiej w ogólnopolskiej sieci bibliotecznej, już dziś kórnickie źródła do dziejów emigracji polskiej XIX wieku nabierają dodatkowego waloru. Historycy zyskują bowiem w omawianych nabytkach materiały do tła naszej emigracji, czyli do dziejów społeczeństwa francuskiego, wśród którego przyszło żyć i działać wielu pokoleniom emigrantów polskich. Zakończenie opracowania katalogowego (wraz z kartoteką proveniencji) ksiązek ze stacji naukowych PAN w Rzymie i w Paryżu, przewidywane na rok 1980, stworzy możliwości wydatniejszego wykorzystania przez uczonych polskich bogatego zbioru piśmiennictwa francuskiego znajdującego się w Bibliotece Kórnickiej²¹.

²⁰ W roku 1974 Biblioteka Kórnicka pozyskała w ramach wymiany międzybibliotecznej z Muzeum Narodowego w Warszawie cenne dzieła literatury francuskiej, głównie XIX-wiecznej, pochodzące z księgozbiorów podworskich rozproszonych w czasie II wojny światowej.

²¹ Wobec tragicznych losów polskich księgozbiorów nie cierpiące zwłoki wydaje się podjęcie w naukowych bibliotekach prac nad stworzeniem kartoteki proveniencyjnej dawnej książki. Kartoteka taka odda nieocenione usługi przy próbach rekonstrukcji zniszczonych bibliotek, przy odszukiwaniu szczątków zbiorów uczonych i literatów. Jej brak uniemożliwia rozwijanie efektywnych badań nad kulturą (nie tylko czytelniczą) dawnej Polski, tej z okresu przedrozbiorowego i tej późniejszej, czasu zaborów i emigracji. Biblioteka Kórnicka zaprowadziła kartotekę proveniencji druków XIX i XX-wiecznych w roku 1976, rejestrując w niej wszelkie noty własnościowe ksiązek aktualnie wprowadzanych do zbiorów. Prace nad retrospektywnym uzupełnieniem kartoteki nie zostały jeszcze podjęte.